

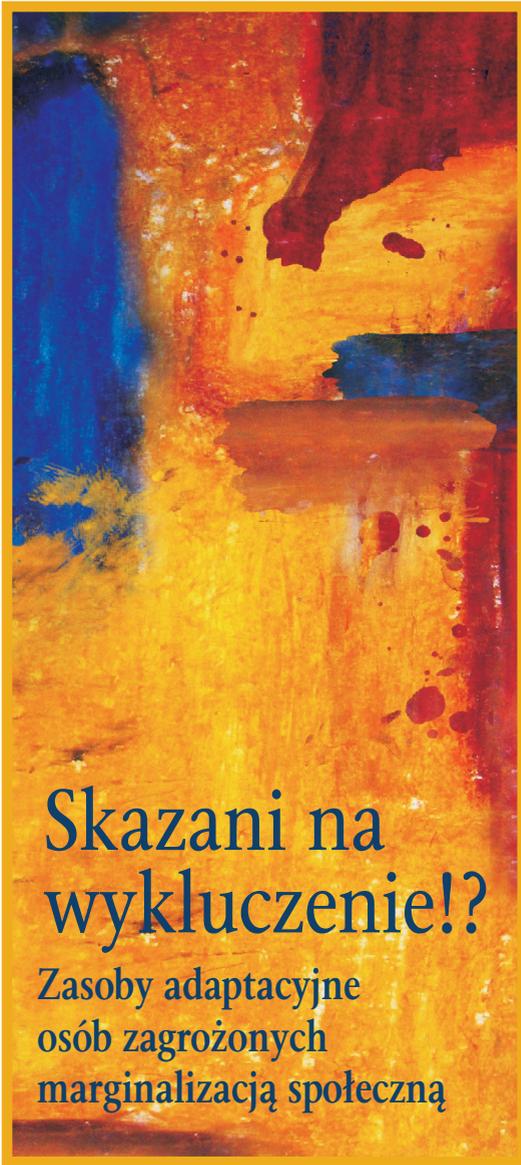
Skazani na
wykluczenie!?

KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI JANA PAWŁA II
Wydział Teologii
Wydział Nauk Społecznych

CARITAS POLSKA

Redakcja
Miroslaw Kalinowski
Iwona Niewiadomska

Skazani na wykluczenie!?

Zasoby adaptacyjne
osób zagrożonych
marginalizacją społeczną

Wydawnictwo KUL
Lublin 2010

Recenzent
prof. dr hab. Krystian Wojacek

Opracowanie redakcyjne
Danuta Bilińska

Opracowanie komputerowe
Hanna Prokopowicz
Jarosław Bielecki

Projekt okładki i stron tytułowych
Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Wydawnictwo KUL, Lublin 2010

ISBN 978-83-7702-113-2

Wydawnictwo KUL
ul. Zbożowa 61, 20-827 Lublin
tel. 81 740-93-40, fax 81 740-93-50
e-mail: wydawnictwo@kul.lublin.pl
<http://wydawnictwo.kul.lublin.pl>

Druk i oprawa
elpil
ul. Artyleryjska 11
08-110 Siedlce
e-mail: info@elpil.com.pl

ZASOBY ADAPTACYJNE OSÓB BEZDOMNYCH

Joanna Chwaszcz

Bezdomność określana jako negatywne zjawisko społeczne jest jednym z nierozwiązanych i ciągle narastających problemów współczesnego państwa polskiego, innych krajów europejskich i pozaeuropejskich, jest więc zjawiskiem globalnym. Liczbę osób bezdomnych szacuje się w Polsce w przedziale od 30 do 300 tysięcy. Andrzej Przymeński w 2000 roku podjął się obliczeń osób bezdomnych w Polsce, z użyciem dwóch metod statystycznych. Otrzymał przedział w granicach 24-45 tysięcy bezdomnych (Przymeński 2001, s. 65). Tak wielka rozbieżność spowodowana jest brakiem możliwości dokonania precyzyjnych obliczeń, co wynika z nie rejestrowania osób bezdomnych przez instytucje państwowe oraz ciągłego przemieszczania się bezdomnych. Ponadto, precyzyjne określenie liczby bezdomnych w Polsce uniemożliwia brak powszechnie akceptowanej definicji bezdomności. W literaturze przedmiotu i w praktyce dominują formuły utworzone przez praktyków, służą one głównie uporządkowaniu działań wspierających osoby pozostające bez dachu nad głową oraz definicje operacyjne przyjęte na potrzeby badań empirycznych. Europejska Federacja Narodowych Organizacji Pracujących na rzecz Ludzi Bezdomnych FEANTSA opracowała typologię bezdomności i wykluczenia mieszkaniowego nazywaną ETHOS. Klasyfikacja ta opiera się głównie na charakterystyce warunków mieszkaniowych. Punktem wyjścia dla typologii ETHOS jest założenie, że istnieją trzy domeny konstytuujące „dom”:

1. domena fizyczna – oznacza posiadanie odpowiedniego schronienia (przestrzeni) przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi
2. domena społeczna – daje możliwość zaspokojenia potrzeby prywatności i czerpania satysfakcjonujących relacji społecznych
3. domena prawna – zapewnia posiadanie tytułu prawnego do zajmowanego miejsca zamieszkania.

Wykluczenie z jednej lub z kilku domen wyznacza kategorie koncepcyjne braku domu: brak dachu nad głową, brak mieszkania, niezabezpieczone mieszkanie, nieodpowiednie mieszkanie (www.feantsa.org).

W omawianiu zagadnienia bezdomności jako zjawiska społecznego nie można zapomnieć o kontekście psychologicznym. J. Chwaszcz proponuje psychologiczną koncepcję definiującą bezdomność jako utrwaloną formę uczestnictwa w długotrwałej, niszczącej sytuacji życiowej polegającej na licznych deprywacjach, ograniczającej w istotny sposób wybór postępowania, prowadzącą do pogorszenia stanu psychicznego i fizycznego człowieka bezdomnego i utrudniającą zmianę położenia na lepsze (Chwaszcz 2008, s. 24).

1. Problemy przystosowawcze bezdomnych

Pomimo iż bezdomni tworzą grupę zróżnicowaną, istnieją pewne cechy ich funkcjonowania, w mniejszym lub większym stopniu, wspólne dla wszystkich. Należą do nich: skrajne ubóstwo przejawiające się nieposiadaniem niczego, ograniczenie zaspokajania elementarnych potrzeb egzystencjalnych, wyalienowanie ze społeczeństwa obejmujące izolację społeczną, psychiczną i fizyczną, bezradność wobec zaistniałej sytuacji (Przymeński 2001, s. 155-156). Problemy przystosowawcze bezdomnych wynikają zarówno z czynników społecznych, rodzinnych, jak i indywidualnych. Tworzą one sieć wzajemnie powiązanych zależności.

Typowe obszary problemowe osób bezdomnych:

Deprywacja potrzeby posiadania domu z uwzględnieniem domeny fizycznej, społecznej i prawnej

Takie ujęcie pozwala na klasyfikację osób bezdomnych z deficytami w zakresie posiadania domu na 13 typów operacyjnych: ludzie zamieszkujący w przestrzeni publicznej, osoby zakwaterowane interwencyjnie, przebywający w placówkach dla bezdomnych, zakwaterowani w schroniskach, opuszczający pewne instytucje typu zakłady penitencjarne, ośrodki medyczne (ośrodki terapii uzależnień), domy dziecka, osoby otrzymujące długotrwałe wsparcie z powodu bezdomności, ludzie w lokalach niezabezpieczonych, osoby zagrożone eksmisją, zagrożeni przemocą, ludzie zamieszkujący konstrukcje tymczasowe, nietrwałe, osoby zamieszkujące w warunkach substandardowych, ludzie mieszkający w sytuacji przeludnienia.

Deprywacja potrzeby pracy

Z badań mężczyźn w lubelskim schronisku dla bezdomnych wynika, że osoby zgłaszające się do schroniska w 97,7% są bezrobotne. Najczęściej utracili pracę w latach 1989-1993. Następnie jeszcze przez jakiś czas pracowały nielegalnie, „na czarno”, bez umowy, ubezpieczenia, za bardzo niskie wynagrodzenie (Babiarz 2001, s. 121-158). Z badań prowadzonych w województwie lubelskim i podkarpackim

w latach 2003-2004 wynika, że w próbie 100 osób bezdomnych bezrobotnych bez żadnej formy zatrudnienia było 94%, 5% otrzymywało zajęcia dorywcze bez ubezpieczenia, 1% posiadał pracę na warunkach umowy (Chwaszcz 2009, s. 142). Przytoczone wyniki badań wskazują na to, że praca, która ma służyć człowiekowi, stała się dla niego czymś niedostępnym lub kojarzy się z wyzyskiem osoby. Ważną kwestię dotyczącą tej sfery aktywności podnosi R. Babiarsz. Powołuje się ona na stanowisko Kościoła katolickiego, który podkreśla wartość pracy w samym człowieku będącym jej twórcą i adresatem. Praca bowiem stanowi dla ludzi coś więcej niż tylko zabezpieczenie wartości materialnych. Umożliwia osobie samorealizację w kontakcie ze światem zewnętrznym, pozwala na podejmowanie zadań życiowych, jest dla człowieka dobrem, chociaż nieraz łączy się z wielkim trudem. Ludzie bezdomni zostają praktycznie pozbawieni możliwości pracy, przynajmniej tej legalnej. Najczęstszym powodem braku zatrudnienia wśród bezdomnych są: bezrobocie, likwidacja licznych zakładów produkcyjnych, niskie kwalifikacje zawodowe tych osób, ich słaba kondycja psychofizyczna.

Piekut-Brodzka zauważa, że wysoka stopa bezrobocia ogranicza słabszym jednostkom możliwość samodzielnego funkcjonowania socjalnego (2000, s. 88). J. Bittel, powołując się na rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 28 maja 1996 roku w sprawie zakresu prowadzenia przez pracodawców dokumentacji w sprawach związanych ze stosunkiem pracy oraz sposobami prowadzenia akt osobowych pracownika (DzU nr 62, poz. 286), stwierdza, że zatrudnienie osoby bez stałego zameldowania jest bardzo kłopotliwe dla pracodawcy i trudno podejrzewać, by w takim wypadku doszło do skutku. Biorąc pod uwagę wysokie bezrobocie i konkurencyjność na rynku pracy, bezdomny będzie zawsze stał na straconej pozycji w porównaniu z osobami mającymi zameldowanie przy analogicznych predyspozycjach (Bittel 1997, s. 98).

Ubóstwo

Rolę ubóstwa jako predyspozycji do bezdomności podkreślają liczni badacze problemu w Polsce (Kamiński 1997, Sidorowicz 1997, Śledzianowski 1997, Przyemeński 2001, Kawczyńska-Butrym 2003, Kulka 2003, Sadowscy 2003) jak i w literaturze światowej (Toro 1995, Rabideau, Toro 1997, Shinn, Weitzman 1998, Tompsett, Torro 2003, Crosier 2004). Bezdomność jest formą skrajnego ubóstwa, a ono warunkuje bezdomność. Jednym z jego skutków jest izolacja, alienacja rodzin ze środowiska społecznego bądź zamknięcie ich w subkulturowych enklawach. Problem ten odnosi się zwłaszcza do młodego pokolenia, bowiem marginalizację w okresie startu życiowego trudno przełamać w dorosłym życiu (Przyemeński 2001, s. 123). Ubóstwo zwiększa także prawdopodobieństwo wystąpienia różnego rodzaju patologii i dysfunkcji życia rodzinnego. Niekiedy jest czynnikiem wymuszającym zbyt wczesne usamodzielnienie się lub opuszczenie domu

przez starsze osoby celem „usunięcia” się dla młodych (Sidorowicz 1997, Śledzianowski 1997, Przyemeński 2001). Ubóstwo może być także potraktowane jako potencjalna bądź nawet ukryta forma bezdomności. Na szczególną uwagę zasługuje tak zwane ubóstwo przelomu społecznego, do którego zaliczyć można sytuacje rodzin zajmujących tereny byłych pegeerów. Przybiera ono formę procesu gwałtownej degradacji materialnej rodziny i często prowadzi do najgłębszej postaci, jaką jest bezdomność (Kawczyńska-Butrym 2003, s. 9-29).

Niska kondycja fizyczna

Z bezdomnością związane są często ciężkie i długotrwałe zaburzenia somatyczne, nierzadko także połączone z chorobami psychicznymi. Ograniczają one możliwości zarobkowania, skazują człowieka na stałą opiekę, często izolację w specjalistycznych ośrodkach. Niezadawalający stan zdrowia osób bezdomnych wiąże się z warunkami życia w bezdomności, do których zaliczyć można: niski poziom higieny, niedożywienie, narażenie na duże zmiany temperatury (zwłaszcza przemarznięcie), długotrwały stres i niezaspokojenie potrzeb. Podatność na rozwijanie chorób zwiększa ponadto alkoholizm i nieleczenie już ujawnionych schorzeń (Robertson 1992, s. 57-86, Toro 1998, s. 119-135, Przyemeński 2001, s. 95). Styl życia bezdomnych cechuje: niezdrowe odżywianie, brak adekwatnej dla zdrowia aktywności ruchowej, brak higieny, rzadkie korzystanie ze świadczeń opieki zdrowotnej, niemożność relaksu i odpoczynku, występowanie ciągłego stresu i różnych form nałogów (por. Sęk 2003, s. 542-544). Odwołując się do nurtu psychoneuroimmunologii, można także wnioskować, że niezadawalający stan zdrowia osób bezdomnych jest odzwierciedleniem przeżywanego przez nie trudności w sferze psychicznej (por. Heszen, Sęk 2008, s. 190-193).

Niska kondycja psychiczna

Wielu badaczy twierdzi, że bezdomność powodowana jest głównie zaburzeniami psychicznymi osób niezdolnych do życia społecznego. Dane na temat obecności zaburzeń psychicznych wśród bezdomnych wahają się od 15 do 90% (Sidorowicz 1997, s. 105; Link, Phelan 1999, s. 1328-1333), lecz pochodzą głównie z badań amerykańskich i charakteryzują tamtejszą populację. W Polsce jedyne znane autorce badania dotyczące stanu zdrowia psychicznego bezdomnych przeprowadził S. Sidorowicz ze współpracownikami. Wyniki badań wskazują na to, że wśród tych osób chorzy ze schizofrenią stanowią 7%, bezdomni depresyjni 3%, upośledzeni umysłowo 7%, a organiczne zaburzenia funkcji poznawczych i charakteru przejawia 15% badanych. Wśród respondentów 60% stanowili uzależnieni od alkoholu. Jedynie 8% nie wykazywało zaburzeń psychicznych (Sidorowicz 1997, s. 105). Trzeba jednak zaznaczyć, że badania Sidorowicza pochodzą z roku 1983, nie obejmują one ogromnej fali bezdomnych powstałej po 1998 roku. Należy zachować ostrożność w inter-

pretowaniu zaburzeń psychicznych jako czynników prowadzących do bezdomności (Koegel 1996, s. 3-54; Toro, Warren 1999, s. 119-136). Wiele zaburzeń psychicznych, chorób somatycznych czy uzależnień może być skutkiem pozostawania w bezdomności, a nie jej przyczyną (Bassuk i in. 2002, s. 39-49). Do zaburzeń psychicznych w tej grupie przyczynia się wiele czynników, takich jak: choroby somatyczne, infekcje HIV, gruźlica, hipotermia, napięcie emocjonalne, nieustanne zagrożenie egzystencji, nędza, osamotnienie, izolacja społeczna i deprywacja wielu potrzeb (Sidorowicz 1997, s. 108; Draine i in. 2002, s. 565-573). Istnieją także badania przeprowadzone wśród pacjentów psychiatrycznych bezdomnych i niebezdomnych, które nie wykazują wzrostu objawów psychopatologicznych u osób z pierwszej grupy w stosunku do tych z drugiej. Wykazują natomiast doświadczanie mniejszego poczucia wsparcia społecznego przez pacjentów bezdomnych, co przyczynia się do trudniejszego leczenia stanów chorobowych (Wu, Serper 1999, s. 1127-1133). W badaniu 100 bezdomnych z województwa lubelskiego i podkarpackiego zanotowano wystąpienie nasilenia syndromu depresji (wysokie poczucie beznadziejności, negatywne emocje, negatywna postawa do siebie, innych, przyszłości) (Chwaszcz 2008, s. 112-127). Podobne prawidłowości w swoich badaniach otrzymali B. Bartosz i E. Błażej (1995) oraz Robertson (1992), Toro (1995, 1998).

Uzależnienia

Uzależnieni od alkoholu stanowili wśród bezdomnych od 60% do 100% (Sidorowicz 1997, Sołtysiak 1997). Problem alkoholizmu jako jednej z przyczyn bezdomności powtarza się prawie we wszystkich polskich publikacjach dotyczących bezdomności (Florczak 1990; Błażej, Bartosz 1995; Duracz-Walczak 1996; Sidorowicz 1997; Sołtysiak 1997; Śledzianowski 1997; Pawłowska, Jundziłł 2000; Piekut-Brodzka 2000; Przymeński 2001; Hołyst 2002, Kulka 2003, Steuden 2003). Alkoholizm (przeważnie męża) prowadzi do przemocy i rozpadu rodziny, co zwykle kończy się wyrokiem nakazującym mężczyźnie opuszczenie domu. Choroba alkoholowa niesie skutki nie tylko dla środowiska domowego, powoduje ona zaniedbania uzależnionego w pracy, co prowadzi do utraty źródła dochodów. Ciągła potrzeba picia alkoholu powoduje liczne zapożyczenia się, a nawet popycha do czynów przestępczych.

Problem uzależnień jako predyktorów bezdomności został szeroko omówiony w literaturze światowej. Istnieją jednak duże rozbieżności pomiędzy poszczególnymi wynikami badań dotyczącymi proporcji osób uzależnionych w populacji bezdomnych. Wahają się one od 20 do 80%. Do najczęściej wymienianych substancji uzależniających należą alkohol i narkotyki (Hartwell 2003, s. 475-502, Kellett, Moore 2003, s. 123-141, Sosin, Grossman 2003, s. 504, Złotnick, Tam, Robertson 2003, s. 577-590), ale także papierosy (Crosier 2004, s. 2-10) oraz uzależnienie od ryzykownych kontaktów seksualnych (Ennett, Bailey, Federman 1999, s. 63-78, Rew 2002, s. 51-62).

Zaburzenia procesu socjalizacji¹

Dysfunkcjonalność rodziny jako główny powód bezdomności w Polsce podaje Śledzianowski (1997, s. 57). Także inni autorzy podkreślają znaczenie czynników rodzinnych w uwarunkowaniach bezdomności (Rafferty, Shinn 1991, Sidorowicz 1997, Cekiera 1998, Piekut-Brodzka 2000, Przymeński 2001, Steuden 2003, Crosier 2004). Zależności te wynikają z badań sytuacji rodzinnych dorosłych bezdomnych i młodocianych uciekinierów. Stwierdza się liczne zaburzenia w funkcjonowaniu rodzinnym takich osób. Nie wykazano jednak bezpośrednich odniesień tych dysfunkcji do powstawania bezdomności. Przedstawiane dane świadczą o bezpośredniej zależności pomiędzy sytuacją rodzinną a procesem socjalizacji dziecka. Z kolei nieprawidłowa socjalizacja i adaptacja społeczna mogą stać się przyczyną bezdomności. Dysfunkcje rodzinne będą więc przyczyniać się do zaburzeń funkcji adaptacyjnych, a te z kolei mogą warunkować bezdomność. Jak widać, droga od patologii rodzinnych do utraty domu nie jest bezpośrednia, nie można jednak pominąć znaczenia aspektu rodzinnego w kształtowaniu się podatności na bezdomność tym bardziej, że w badaniach osób z tej grupy powtarzają się częste dysfunkcje rodzinne.

Do głównych wskaźników dysfunkcjonalności rodzin należą: brak jednego z rodziców, brak obojga rodziców, skłócenie rodziców, rodziny zrekonstruowane, w których następuje brak akceptacji ze strony dziecka dla rodzica zastępczego, wielodzietność, alkoholizm, długotrwała choroba lub inwalidztwo w rodzinie. Ponadto na dysfunkcjonalność rodzin wpływają czynniki społeczne, takie jak: stała praca jednego z rodziców poza miejscem zamieszkania, zatrudnienie w systemie trójmianowym, niechęć podjęcia pracy przez rodziców, życie z nieuczciwych dochodów, bezrobocie, ubóstwo, negatywny wpływ środków masowego przekazu, przynależność młodzieży do grup subkulturowych czy sekt (Śledzianowski 1997, s. 59-62).

Inne spojrzenie na sytuację rodzinną jako czynnik bezdomności prezentują D. Piekut-Brodzka i A. Przymeński. Koncentrują się oni na kształtowaniu się w rodzinie sposobów funkcjonowania społecznego. Podkreślają, że dysfunkcje rodzinne, takie jak konflikty, uzależnienia, przemoc, brak adekwatnej emocjonalności czy nieefektywne sposoby pokonywania przeszkód życiowych przez rodziców, przyczyniają się do defektów w socjalizacji dzieci. Osoby pochodzące z rodzin dysfunkcyjnych często mają niską samoocenę, są podatne na stres, a ich relacje interpersonalne są zaburzone (Piekut-Brodzka 2000, s. 83-84; Przymeński 2001, s. 116-117). Wymienione czynniki warunkują bezradność w trudnych sytuacjach życiowych, a dysfunkcje obecne w rodzinie często zostają przenoszone, niekiedy z pogłębieniem, w rodzinę prokreacyjną.

¹ Punkt ten dotyczy pośrednio wnioskowanych, na podstawie opisów socjologicznych i pedagogicznych, cech osobowości. Termin cechy osobowości nie został użyty ze względu na brak podłoża teoretycznego dla wnioskowania o osobowościowych predyktorach bezdomności.

Zaburzenia te powstają głównie poprzez przyswajanie nieprawidłowych wzorców interakcji społecznych. Wynikają z dysfunkcjonalności rodzin pochodzenia a także z dysfunkcjonalności środowisk wychowawczych pozarodzinnych. Do przejawów zaburzonej socjalizacji należą: niska samoocena, brak przekonania o własnej skuteczności działań, zewnątrzsterowność, brak kontroli emocjonalnej, brak wytyczonych celów w życiu, nadmierna wrażliwość na stres i frustrację, emocjonalne, obronne strategie zachowań. Wymienione czynniki osobowości człowieka, mające olbrzymie znaczenie dla prawidłowych interakcji społecznych i prawidłowego funkcjonowania w zbiorowości, wskazane zostały na podstawie pozapsychologicznych opisów braku socjalizacji u bezdomnych przez badaczy tego problemu. Uwagi poczynione przez socjologów i pedagogów są jednak bardzo cenne i umożliwiają psychologiczną interpretację zagadnienia socjalizacji u osób z tej grupy. Wartościowych danych na ten temat dostarczają przede wszystkim pozycje D. Piekut-Brodzkiej (2000) i A. Przymeńskiego (2001). Wymienione charakterystyki osobowościowe znajdują potwierdzenie w badaniach A. Kotlarskiej-Michalskiej, która zweryfikowała następujące psychiczne przyczyny bezdomności: poczucie niższości wobec innych osób, przyjmowanie postawy wycofywania się z relacji interpersonalnych, poczucie bezsensu życia, lęk przed odpowiedzialnością za własne życie, stan głębokiej deprywacji potrzeb (Kotlarska-Michalska 1998, s. 248).

Do czynników ryzyka bezdomności u młodzieży wykolejonej przestępczo należą: brak poczucia odpowiedzialności za własne czyny, negatywny stosunek do norm społecznych, zaburzenia emocjonalne, stosowanie licznych mechanizmów obronnych, częsty brak systemów wsparcia rodzinnych i społecznych, lękowe i agresywne reakcje na frustrację, obniżona tolerancja na stres, nieadekwatna samoocena, zaburzona komunikacja, obniżony poziom poczucia sensu życia (por. Szałański 1978, Szałański 1998).

W literaturze światowej odnoszącej się do bezdomności odnajdujemy często powtarzające się charakterystyki osobowości bezdomnych „trouble person” (Link, Phelan i in. 1999, s. 1328-1333), co można tłumaczyć jako osobowość cierpiąca, kłopotliwa, problematyczna, uszkodzona, podatna na kłopoty. Wielu autorów, jak zostało już przedstawione, wskazuje na zaburzenia psychiczne będące zarówno przyczyną, jak i konsekwencją bezdomności (Rafferty 1991, Rabideau, Toro 1997). Wśród psychologicznych problemów doświadczanych przez ludzi bezdomnych wymienia się: depresję, nasilone poczucie niepokoju, nadmierną zależność od innych, uzależnienia psychoaktywne (Robertson 1992, Toro 1995, Toro 1998). Wysuwając wnioski, można stwierdzić, że istnieją także osobowościowe predyspozycje do bycia bezdomnym.

Należy podkreślić, że uwarunkowania bezdomności są czynnikami wzajemnie ze sobą powiązаныmi i w różnych proporcjach determinują one stawanie się bezdomnym. B. Link, J. Phelan i in. podkreślają wieloczynnikową zależność prowadzącą do takiej sytuacji, obejmującą: stres okolicznościowy, czynniki osobowościowe

we i genetyczne (Link, Phelan 1999, s. 1328-1333). Podobne stanowisko w polskiej literaturze przedmiotu zajmuje B. Hołyst. Traktuje on bezdomność jako zjawisko społeczne i indywidualną sytuację krytyczną, uwarunkowane zarówno wpływami biologiczno-psychicznymi, jak i społeczno-gospodarczymi. Sytuacje zmian ustrojowych i gospodarczych powodują wypuklenie grup ludzi niezdolnych do samodzielnego rozwiązywania własnych problemów. Czynnikiem sprzyjającymi bezdomności są zarówno: stawanie się ofiarą różnorodnych wydarzeń życiowych, niedostatków, znieczulicy społecznej, bezduszności środowiska, alkoholizm, narkomania, karalność, inne zachowania nieaprobowane społecznie, a nawet obcość rasowa czy etniczna (Hołyst 2002b, s. 529, 531).

2. Zasoby kształtujące przystosowanie jednostek pozostających bez domu

Postawiono dwa pytania badawcze: jakie są formy przystosowania osób bezdomnych? oraz jakie rodzaje zasobów konstytuują ich adaptację społeczną?

Na potrzeby badań przyjęto operacyjną definicję bezdomności. Za bezdomną uważano każdą osobę, która przez okres co najmniej 12 miesięcy w ciągu swojego życia pozostawała bez dachu nad głową. Przebadano 117 osób bezdomnych. Średni wiek respondentów w próbie badawczej o zasięgu ogólnopolskim wynosił 43 lata. Kobiet było 30%, mężczyzn 70%. Stosunek płci pozostaje zgodny ze strukturą bezdomnych w Polsce. Charakterystyka socjodemograficzna grupy umieszczona została w rozdziale drugim.

Formy adaptacji u osób bezdomnych

Wyodrębniono na podstawie analizy skupień, uwzględniając przystosowanie osobiste (wynik ogólny i wyniki w sześciu sferach przystosowania uzyskane na podstawie RISB), trzy grupy osób bezdomnych:

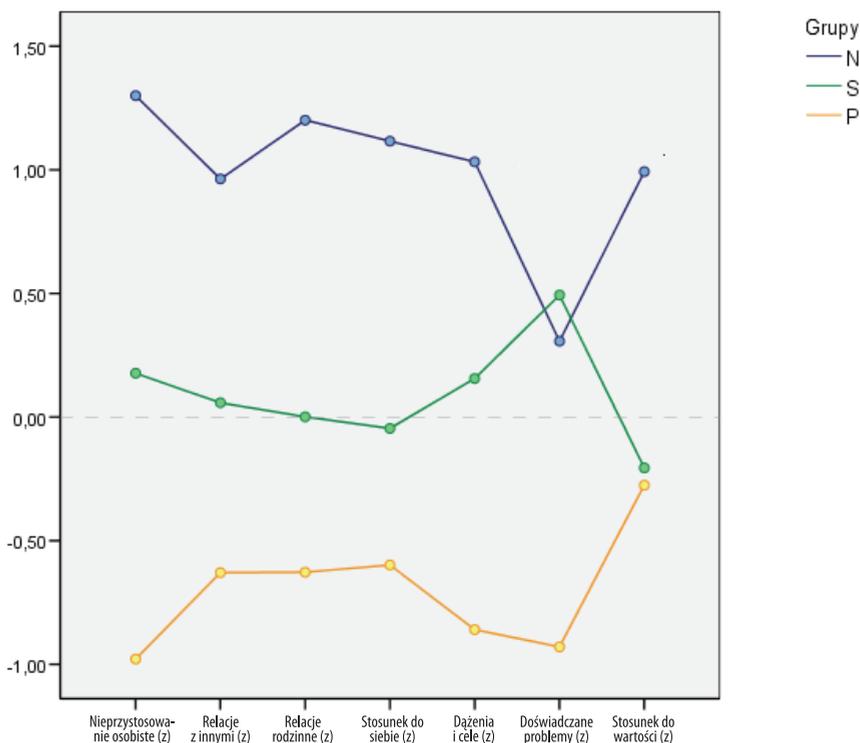
- Bezdomni N** – grupa 56 osób o wysokim nieprzystosowaniu osobistym przejawiającym się:
- negatywnymi relacjami interpersonalnymi
 - negatywnymi relacjami rodzinnymi
 - negatywnym stosunkiem do siebie
 - negatywnym stosunkiem do wartości
 - brakiem celów i dążeń
 - doświadczaniem licznych problemów.

Bezdomni S – grupa 39 osób o średnim poziomie przystosowania osobistego przejawiającym się:

- konfliktowymi relacjami z innymi
- konfliktowymi relacjami rodzinnymi
- negatywnym lub ambiwalentnym stosunkiem do siebie
- ambiwalentnym stosunkiem do wartości
- brakiem klarownych dążeń i celów
- doświadczaniem licznych problemów.

Bezdomni P – grupa 22 osób przystosowanych charakteryzujących się:

- poprawnymi relacjami z innymi
- poprawnym stosunkiem do rodziny
- pozytywnym stosunkiem do siebie
- zagubieniem wartości
- klarownymi celami i dążeniami
- niskim nasileniem doświadczanych problemów.

Wykres 1. Poziomy przystosowania u osób bezdomnych (N=117): wyniki analizy skupień w teście RISB J. Rottera w grupach N (N=56), S (N=39), P (N=22)

Zasoby rozwojowe a formy adaptacji u osób bezdomnych

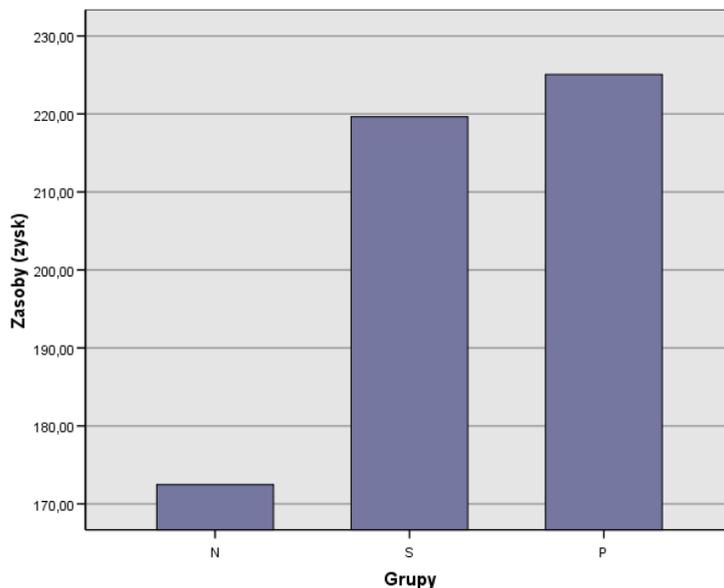
Związek pomiędzy zasobami rozwojowymi a formami adaptacji u bezdomnych zostanie przeanalizowany na trzech płaszczyznach:

1. kształtowanie adaptacji bezdomnych poprzez poziom posiadanego kapitału – analizuje się wyniki ogólne w teście Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w kategoriach:
 - a) przypisywanie znaczenia zasobom
 - d) spostrzeganie zysków kapitałowych
 - e) ocenianie strat w dobrach, jakimi dysponuje jednostka.
2. kształtowanie przystosowania poprzez cztery typy kapitału psychospołecznego (wykorzystuje się dwanaście wyników w teście Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla):
 - a) przypisywanie znaczenia zasobom o charakterze materialnym, podmiotowym, stanu i energetycznym
 - b) spostrzeganie zysków w zasobach materialnych, podmiotowych, stanu i energetycznych
 - c) ocena straty w zasobach materialnych, podmiotowych, stanu i energetycznych
3. kształtowanie adaptacji bezdomnych poprzez dwa rodzaje kapitału (por. rozdział pierwszy – zasoby wewnętrzne i zewnętrzne; analiza uwzględnia sześć rodzajów wyników w teście Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla)
 - a) nadawanie znaczenia zasobom wewnętrznym i zewnętrznym
 - b) spostrzeganie zysków w zasobach wewnętrznych i zewnętrznych
 - c) ocena strat w zasobach wewnętrznych i zewnętrznych
4. kształtowanie przystosowania osób bezdomnych poprzez zasoby religijne (religijne radzenie sobie pozytywne i negatywne) (wyniki uzyskane w Kwestionariuszu Religijnych Sposobów Radzenia Sobie ze Stresem BRIEF RCOPE K. Pargamenta).

Poziom przystosowania bezdomnych a znaczenie, zysk i strata zasobów

Wyodrębnione grupy bezdomnych (N, S, P) różnią się między sobą pozyskiwaniem zasobów. Z kolei nie ma pomiędzy nimi różnic w znaczeniu nadawanym zasobom i ich utracie.

Pozyskiwanie zasobów różnicuje na poziomie istotnym statystycznie grupy bezdomnych nieprzystosowanych (N) i średnio przystosowanych (S) oraz nieprzystosowanych (N) i przystosowanych (P).

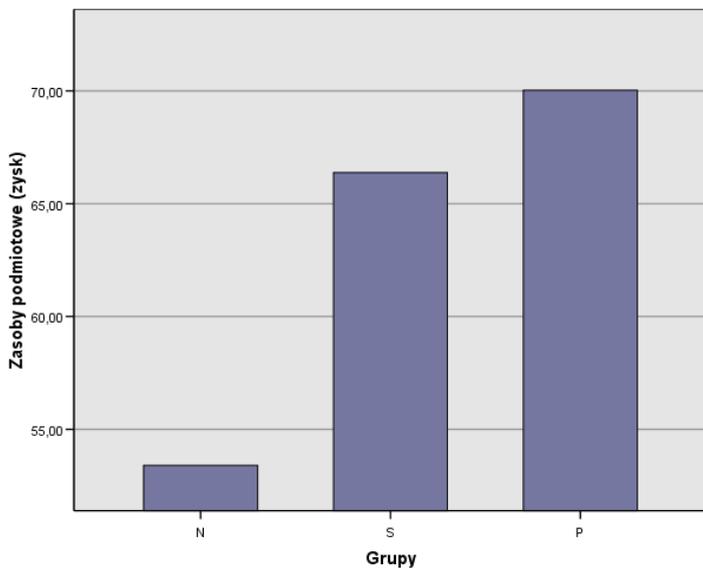
Wykres 2. Pozyskiwanie zasobów rozwojowych przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Osoby przystosowane i średnio przystosowane charakteryzują się większym pozyskiwaniem zasobów rozwojowych.

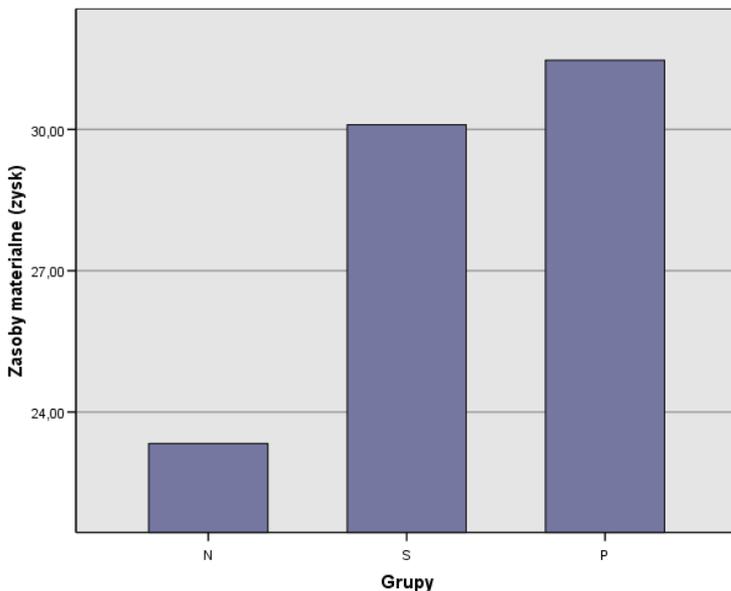
Poziom przystosowania bezdomnych a znaczenie, zysk i strata zasobów materialnych, podmiotowych, energii, stanu

Osoby bezdomne z odmiennym przystosowaniem osobistym różnią się pomiędzy sobą pozyskiwaniem zasobów podmiotowych, materialnych, energii i stanu. Nie ma natomiast różnic pomiędzy nimi w znaczeniu nadawanym zasobom podmiotowym, materialnym, energii i stanu ani ich utracie.

Osoby przystosowane i średnio przystosowane w znacznie większym stopniu niż nieprzystosowane pozyskują zasoby podmiotowe. Bezdomni przystosowani cechują się wyższym poczuciem wartości, posiadają nadzieję, że przyszłość będzie pomyślna, wierzą, że powodzenie w przyszłości związane jest z ich aktywnością własną. Osoby te mają poczucie sensu życia, posiadają uznanie dla własnych osiągnięć i poczucie spokoju.

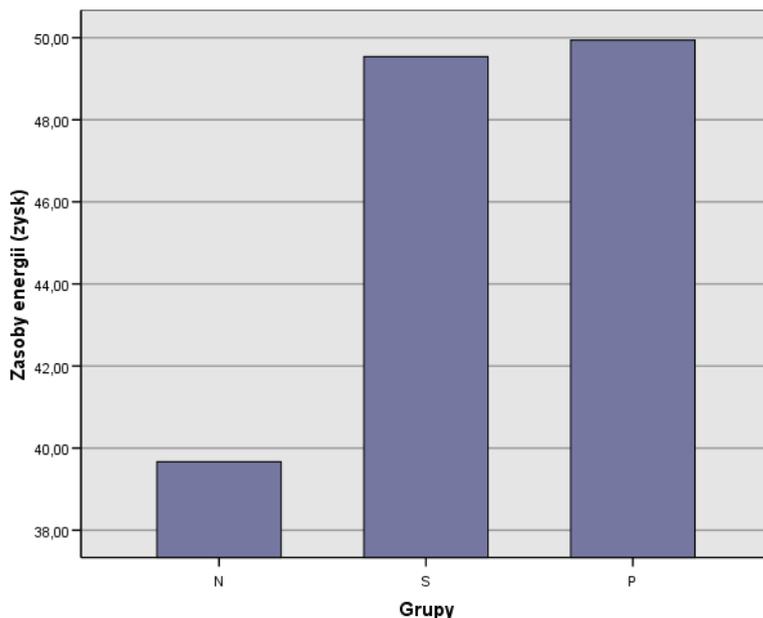

Wykres 3. Pozyskiwanie zasobów podmiotowych przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Wykres 4. Pozyskiwanie zasobów materialnych przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

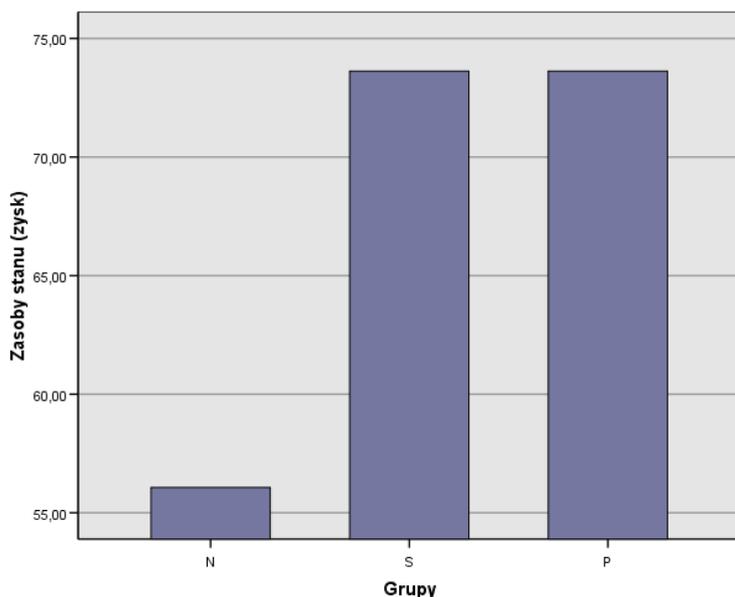
Bezdomni przystosowani pozyskują istotnie więcej zasobów materialnych niż nieprzystosowani. Osoby z wyższym poziomem przystosowania mają poczucie pozyskania odpowiedniego ubrania, miejsca zamieszkania, sprzętu niezbędnego do wykonywania pracy. Czują one także bezpieczeństwo ze względu na pozyskanie środków na potrzeby dzieci.

Wykres 5. Pozyskiwanie zasobów energii przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Bezdomni przystosowani i średnio przystosowani pozyskują więcej zasobów energetycznych niż nieprzystosowani. Osoby przystosowane cechuje siła do zrealizowania podjętych zadań, satysfakcjonujące zarobki i stabilizacja finansowa. Dzielą czas z tymi, których kochają, cieszą się zdrowiem partnerów.

Osoby bezdomne przystosowane i średnio przystosowane pozyskują więcej zasobów stanu niż bezdomni nieprzystosowani. Przystosowanych charakteryzuje stabilność rodzinna, dobre relacje z dziećmi, odpowiedni status w pracy. Przejawiają oni pozytywne uczucia do innych. Posiadają społeczne systemy wsparcia, mogą liczyć na pomoc w realizacji zadań zarówno w domu, jak i w pracy.

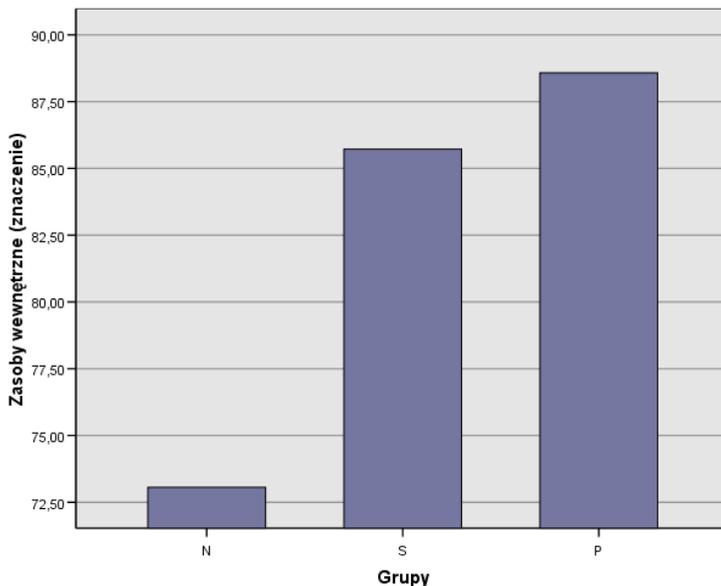
Wykres 6. Doświadczanie zysków w zasobach stanu przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Osoby bezdomne przystosowane charakteryzują się większym pozyskiwaniem zasobów podmiotowych, materialnych, energetycznych i stanu niż bezdomni nieprzystosowani.

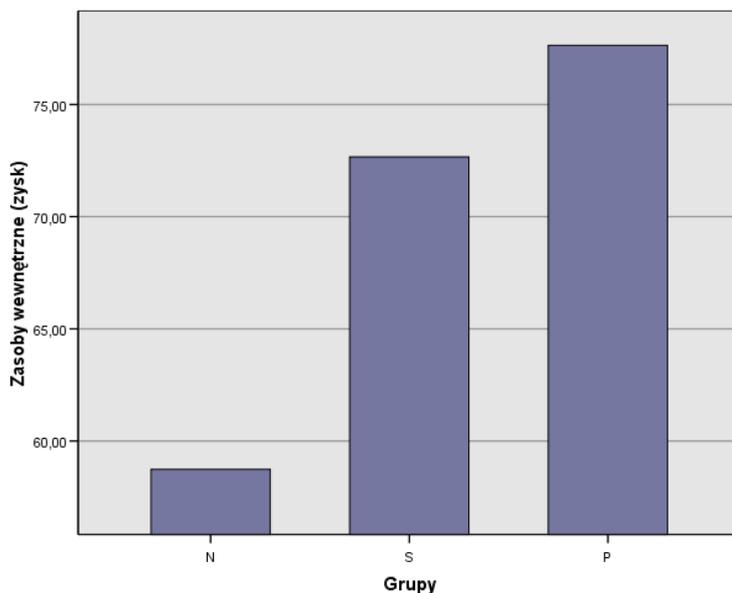
Poziom przystosowania bezdomnych a ocena znaczenia, zysku i straty zasobów wewnętrznych i zewnętrznych

Uwzględniając podział zasobów na wewnętrzne (podmiotowe, zarządzające) i zewnętrzne, można stwierdzić, że istnieją istotne różnice pomiędzy grupami bezdomnych wyodrębnionymi ze względu na poziom przystosowania osobistego zarówno pod względem znaczenia nadawanego zasobom wewnętrznym, jak i pozyskiwania tychże oraz gromadzenia zasobów zewnętrznych.

Osoby bezdomne przystosowane nadają znacznie większe znaczenie zasobom wewnętrznym niż nieprzystosowane. Podobna zależność, lecz o mniejszym nasileniu, istnieje pomiędzy bezdomnymi przystosowanymi i średnio przystosowanymi. Pierwsi nadają szczególne znaczenie następującym zasobom zarządzającym: posiadanej nadziei, optymizmowi, poczuciu humoru, umiejętności dobrego porozumiewania się, poczuciu zaangażowania.

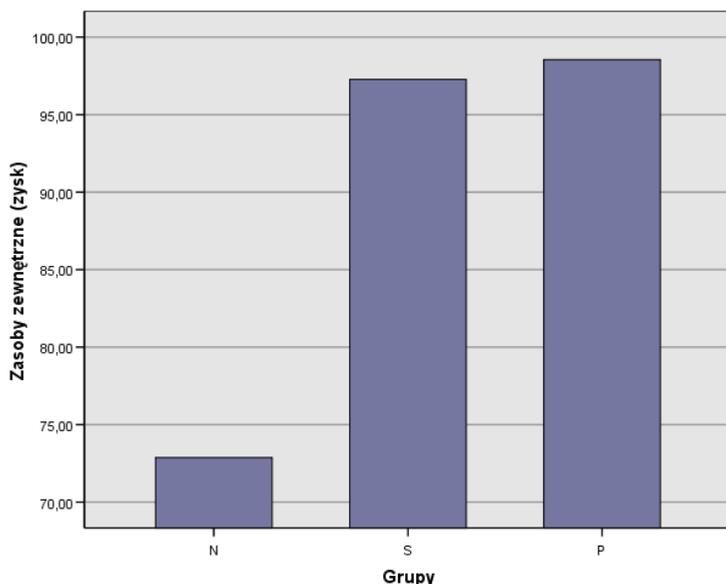

Wykres 7. Znaczenie nadawane zasobom wewnętrznym przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Wykres 8. Pozyskiwanie zasobów wewnętrznych przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Osoby bezdomne przystosowane i średnio przystosowane pozyskują zasoby wewnętrzne w wyższym stopniu niż nieprzystosowane. Do zasobów tych należą: poczucie wartościowości, nadzieja, wewnętrzne wrażenie kontroli, uznanie dla własnych osiągnięć, poczucie sensu życia, dobre relacje z innymi.

Wykres 9. Pozyskiwanie zasobów zewnętrznych przez osoby bezdomne o różnym poziomie przystosowania (N=117): wyniki jednoczynnikowej analizy wariancji dla testu Ocena Zachowania Zasobów S. Hobfolla w grupach N, S, P

Bezdomni przystosowani i średnio przystosowani pozyskują zasoby zewnętrzne w większym stopniu niż nieprzystosowani. Zasoby te obejmują: ubranie, mieszkanie, odpowiednie dochody, właściwy status w pracy, stabilizację finansową.

Pomiędzy grupami bezdomnych wyodrębnionymi ze względu na przystosowanie osobiste, nie odnotowano istotnych statystycznie różnic pod względem utraty zasobów wewnętrznych i zewnętrznych oraz znaczenia kapitału zewnętrznego.

Poziom przystosowania bezdomnych a zasoby religijne

Wyodrębnione grupy osób bezdomnych ze względu na poziom przystosowania, nie różnią się na poziomie istotnym statystycznie pod względem korzystania z zasobów religijnych.

Podsumowując rozważania dotyczące współwystępowania zmiennych psychospołecznych (zasobów) z poziomem przystosowania osób bezdomnych, można zauważyć istotne prawidłowości.

Z wyższym przystosowaniem osobistym bezdomnych współwystępuje:

- ogólnie większy poziom pozyskiwania zasobów rozwojowych
- pozyskiwanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych
- duże znaczenie nadawane zasobom wewnętrznym
- pozyskiwanie zasobów podmiotowych, materialnych, energii i stanu.

3. Strategie wzmacniające przystosowanie osób bezdomnych

Aktualny stan oddziaływań readaptacyjnych skierowanych do ludzi bezdomnych w Europie²

Aktualne oddziaływania wobec osób pozostających bez domu koncentrują się głównie na zapewnieniu im miejsca zamieszkania, w kolejnym etapie na prewencji bezdomności. Zmienione zostają cele polityk społecznych w Europie ze skoncentrowanych na radzeniu sobie z bezdomnością na nakierowane na rozwiązanie tego problemu. W marcu 2008 roku Parlament Europejski przyjął Europejską Deklarację Likwidacji Bezdomności Ulicznej do 2015 roku. FEANTSA na początku 2010 roku rozpoczęła kampanię „Rozwiązanie problemu bezdomności jest możliwe”. W większości krajów europejskich funkcjonują programy uporządkowania tego zagadnienia. Poniżej przedstawione zostaną główne założenia strategii z wybranych państw.

W Danii działania w zakresie bezdomności opierają się w znacznej mierze na wdrożeniu metody „najpierw mieszkanie” (*housing first*). Cele strategii koncentrują się na zwalczaniu bezdomności ulicznej, dawaniu alternatyw ludziom młodym przebywającym w schroniskach, skracaniu czasu tymczasowego pobytu oraz zabezpieczeniu zakwaterowania dla osób opuszczających szpitale i inne placówki opiekuńcze.

² Analiza sytuacji dotyczącej strategii pomocowych skierowanych do bezdomnych w Europie opiera się między innymi na materiałach opracowanych przez P. Olecha i M. Dębskiego z Pomorskiego Forum Wychodzenia z Bezdomności, przygotowanych na spotkanie robocze Zespołu ds. Rozwiązywania Problemu Bezdomności w zakresie prac Obywatelskiej Strategii Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym, w dniu 28 kwietnia 2010 roku w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich w Warszawie.

W Anglii realizuje się strategię przeciw bezdomności od 1990 roku. Obecna zakłada całkowite zlikwidowanie bezdomności ulicznej. Cele działań koncentrują się na: prewencji bezdomności poprzez dostarczanie wsparcia ludziom nią zagrożonym, zwalczaniu czynników sprzyjających powstaniu tego zjawiska, jak również wspieraniu wychodzenia z tak trudnej sytuacji.

W Norwegii skoncentrowano się na zmniejszeniu liczby wniosków o eksmisję i jej zredukowaniu.

W Finlandii strategia skupia się na zmniejszeniu zjawiska bezdomności długoterminowej.

We Francji mieszkalnictwo i bezdomność zostały zidentyfikowane jako problemy priorytetowe. Głównym celem działań jest zredukowanie liczby ludzi bezdomnych, przebywających na ulicach, oraz wdrożenie zorientowanych na człowieka, zindywidualizowanych, opartych na prawach usług publicznych dla osób bezdomnych i wykluczonych mieszkaniowo.

W Irlandii realizuje się strategię „Droga do domu”. Przyjmuje ona następujące cele: zapobieganie i prewencja bezdomności, eliminacja pobytu na ulicy osób pozbawionych domu, zlikwidowanie bezdomności długookresowej, tworzenie długoterminowych rozwiązań mieszkaniowych, zapewnienie efektywnych usług dla ludzi z tej grupy oraz lepszej koordynacji finansowej.

Aktualny stan oddziaływań readaptacyjnych skierowanych do osób bezdomnych w Polsce³

- W Polsce nie istnieją przepisy regulujące funkcjonowanie całościowej polityki społecznej. Zjawisko bezdomności, podobnie do innych problemów społecznych, w dużej mierze jest konsekwencją braku zintegrowanej polityki społecznej.
- Istniejące regulacje i rozwiązania systemowe mają charakter interwencyjny, nie zapobiegają bezdomności ani nie rozwiązują tego problemu. W Polsce brakuje zapisów prawnych gwarantujących ciągłość pomocy osobom bezdomnym. Regulacje prawne odnoszą się głównie do zapewnienia im podstawowych, gwarantowanych usług. Nie zapewniają one ciągłej i stopniowalnej pomocy, w odniesieniu do potrzeb beneficjentów, nakierowanej na wyjście z bezdomności. W Polsce wśród instytucji pomocy i integracji społecznej świadczących wsparcie dla osób bezdomnych dominuje orientacja interwencyjna (opiekuńcza), brakuje natomiast orientacji profilaktycznej (zapobiegawczej) i readaptacyjnej (naprawczej).

³ Analiza sytuacji dotyczącej strategii pomocowych skierowanych do bezdomnych w Polsce opiera się między innymi na materiałach opracowanych przez P. Olecha i M. Dębskiego z Pomorskiego Forum Wychodzenia z Bezdomności, przygotowanych na spotkanie robocze Zespołu ds. Rozwiązywania Problemu Bezdomności w zakresie przygotowania Obywatelskiej Strategii Walki z Ubóstwem i Wykluczeniem Społecznym, w dniu 28 kwietnia 2010 roku w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich w Warszawie.

- Funkcjonujące aktualnie rozwiązania oraz system pomocy ludziom bezdomnym oparty jest na przypuszczeniach i poglądach. Brakuje rozumienia problematyki bezdomności wynikającej z analiz empirycznych oraz cyklicznego monitorowania tego zjawiska. „Na terenie naszego kraju istnieje głęboki i wyraźnie odczuwalny deficyt badań naukowych w obszarze problematyki bezdomności. (...) Elementem kluczowym i zasadniczym w każdej relacji pomagania, niezależnie czy medycznej, czy społecznej, jest przygotowanie rzetelnej empirycznej diagnozy. Trudno sobie wyobrazić lekarza, który leczy pacjenta różnymi środkami farmakologicznymi bez zbadania osoby i postawienia diagnozy. Użycie nieadekwatnych metod leczenia może przynieść opłakane w skutkach efekty. Tymczasem praktyka polskiej polityki społecznej w wymiarze regionalnym i ponadregionalnym wskazuje na to, że wiele działań zarówno w zakresie przeciwdziałania, jak i rozwiązywania problematyki bezdomności tworzonych jest bez realizacji nieodłącznej w tym procesie diagnozy” (Dębski, Olech 2005, s. 26-136).
- Rozumienie zjawiska bezdomności wpływa wymiennie na przyjęcie rozwiązań w zakresie walki z tym problemem. W Polsce nie ma spójnego rozumienia tego zjawiska. Definicja bezdomności, zawarta w ustawie o pomocy społecznej, ma charakter jedynie administracyjny.
- Polskie regulacje definiują obowiązki świadczenia pomocy ludziom bezdomnym, natomiast nie definiują sposobu realizacji i jakości tych usług. Sytuacja ta powoduje niemożność zweryfikowania jakości usług skierowanych do osób bezdomnych. Ich wspieranie prowadzone jest w 80-90% przez organizacje pozarządowe. W Polsce nie ma oficjalnie prowadzonego rejestru usług kierowanych do bezdomnych. Jednocześnie brakuje nadzoru formalnego nad placówkami świadczącymi wsparcie dla takich osób.
- Brak współpracy pomiędzy instytucjami wspierającymi bezdomnych a podmiotami badawczymi prowadzącymi analizy empiryczne zarówno w obszarze polityki społecznej, jak i problematyki bezdomności. Współpraca pomiędzy obszarem badawczym i aplikacyjnym oraz koordynacja działań aplikacyjnych zwiększają efektywność pomocy bezdomnym poprzez dostosowanie działań wspierających do potrzeb beneficjentów, jak również możliwość uzupełniania się oferty instytucji pomocy i integracji społecznej.
- W Polsce brakuje zaangażowania ludzi bezdomnych w tworzenie systemu pomocy skierowanego do nich samych. Świadczone formy wsparcia wynikają z interpretacji potrzeb bezdomnych przez osoby świadczące pomoc. Często są one niezgodne z zapotrzebowaniem na wsparcie ze strony zainteresowanych. Różnica pomiędzy ofertą pomocową narzuconą a rzeczywistymi potrzebami i oczekiwaniami bezdomnych obniża efektywność udzielanej pomocy, a tym samym utrudnia wychodzenie z bezdomności.

Podsumowując analizę aktualnego stanu oddziaływań skierowanych do osób bezdomnych w celu pozytywnej readaptacji społecznej i zawodowej, należy podkreślić podstawowe deficyty w tym aspekcie wpływające na obniżenie efektywności działań readaptacyjnych:

- brak precyzyjnej koncepcji bezdomności
- brak analiz empirycznych w zakresie zapotrzebowania na wsparcie ze strony osób bezdomnych
- brak analiz empirycznych w zakresie zapotrzebowania na wsparcie ze strony instytucji pomocy i integracji społecznej w dziedzinie świadczenia usług osobom bezdomnym i zagrożonym tym zjawiskiem
- brak współpracy pomiędzy podmiotami badawczymi i aplikacyjnymi
- brak aktywnego zaangażowania osób bezdomnych związanego ze współodpowiedzialnością za wyznaczanie celów i ich realizację w procesie readaptacji.

Wyniki badań empirycznych przeprowadzonych na 122 osobach bezdomnych wnoszą cenne informacje wyznaczające kierunki pracy z tymi ludźmi, adekwatne do ich potrzeb i możliwości.

Bezdomni, jak cała grupa, dysponują niewielkimi zasobami zaradczymi. Cechuje ich bowiem niski poziom wykształcenia, frustracja wielu potrzeb podstawowych, brak społecznego systemu wsparcia. Różnią się oni jednak poziomem przystosowania i posiadanym kapitałem psychospołecznym. Wykorzystując różnice w psychospołecznym funkcjonowaniu osób bezdomnych i współwystępujące z różnym poziomem funkcjonowania zasoby psychospołeczne, możemy określić potrzeby bezdomnych i kierunki pożądanych działań w procesie pozytywnej reintegracji społecznej tych osób.

Zalecenia do oddziaływań reedukacyjnych sformułowane na podstawie wyników badań

Zasada pierwsza

Dostosować wsparcie do potrzeb osób bezdomnych

Planując działania pomocowe, należy przeprowadzić dokładną analizę potrzeb ich odbiorców. Błędne jest kierowanie oddziaływań według celów instytucji wspierających jak również wytyczanie celów troski poprzez analizę diagnozy potrzeb przeprowadzonej na innej grupie niż aktualnie wymagająca wsparcia. Bowiem oprócz problemów typowych dla wszystkich bezdomnych istnieją znaczne różnice w sposobie funkcjonowania, przyczynach bezdomności, cechach osobowości takich

ludzi. Pomoc kierowana do konkretnych osób powinna zostać zaplanowana poprzez wyznaczenie działań realizujących cele obrane dla tychże adresatów troski.

Zasada druga

Aktywne włączenie osób bezdomnych w proces readaptacji społeczno-zawodowej.

Efektywność oddziaływań readaptacyjnych zostaje zwiększona wówczas, gdy osoba bezdomna czuje się odpowiedzialna za realizację wyznaczonych celów. Bezdomny powinien więc uczestniczyć w każdym etapie działań readaptacyjnych jako aktywny podmiot. Kierowanie do bezdomnych działań wspierających, jednokierunkowych, w których pomagający jest podmiotem a otrzymujący wsparcie przedmiotem odbierającym pomoc jest postępowaniem szkodliwym. Powoduje ono kształtowanie się u osób bezdomnych wyuczonej bezradności. Jej podstawowym deficytem jest utrzymująca się bierność. Kolejnym przejawem wyuczonej bezradności jest nieumiejętność nauczenia się, że odpowiednia reakcja może przynieść pożądaną efekt, nawet wówczas, gdy zostanie ona wykonana i dzięki niej zdarzenie podlega kontroli (Rosenhan, Seligman 1994, s. 392-393). Deficyty wywołane wyuczoną bezradnością są rozległe. Osoby jej doświadczające swoje oczekiwania co do przyszłości uzależniają od poprzednich doświadczeń, spodziewają się negatywnych rozstrzygnięć nowych sytuacji.

Zasada trzecia

Na możliwość przyjęcia pomocy przez osobę bezdomną składają się posiadane przez nią zasoby oraz umiejętność ich wykorzystania.

Osoby bezdomne z niskim potencjałem zasobów będą skoncentrowane na ich ochronie. Zachowanie takie, minimalizujące koszty psychologiczne, pozwala im przetrwać. Kierowanie do bezdomnych z niskim potencjałem rozwojowym różnorodnych form wsparcia może doprowadzić wręcz do odwrotnych, niż zamierzone, rezultatów. Osoby z brakiem gotowości do zmian adaptacyjnych najczęściej wycofują się, odrzucają pomoc. Fakt ten potocznie interpretowany jest jako chęć do pozostawania w bezdomności z pewnych względów, np. ucieczki od odpowiedzialności, możliwości niekontrolowanego przez otoczenie spożywania alkoholu itp. Wszystkie te twierdzenia są mitami powstałymi na podłożu braku diagnozy możliwości rozwojowych osób bezdomnych i w związku z tym kierowaniem do nich działań niezgodnych z ich oczekiwaniami i możliwościami na danym etapie procesu reintegracji.

Zasada czwarta

Należy podnieść potencjał bazowy osób bezdomnych.

Przyjęcie wsparcia i aktywne włączenie się w proces readaptacji wymaga w pierwszej kolejności wzmocnienia zasobów pozwalających na przynajmniej częściowe zaspokojenie potrzeb podstawowych (bezpieczeństwa, schronienia, pożywienia). Kolejnym krokiem jest praca nad zmianą oceny ważności zasobów rozwojowych przez osoby bezdomne. Zasada ta obejmuje:

- udzielanie wsparcia
- pracę poznawczą nad poczuciem sensu życia
- reinterpretację znaczenia (ważności) nadawanego przez osobę bezdomną zasobom zarządzającym, które są istotne w pozytywnej adaptacji
- wyznaczanie i wartościowanie celów.

U osób bezdomnych, w zależności od potrzeb indywidualnych, należy wzmocnić znaczenie następujących zasobów zarządzających:

- potęgować nadzieję na pozytywne rozwiązanie sytuacji trudnej poprzez pokazywanie konkretnych rozwiązań
- wzmocniać poczucie optymizmu, budować pozytywne nastawienie do przyszłości i innych ludzi
- uczyć patrzenia na sytuację z perspektywy drugiego człowieka – wyzwalać choć małe radości, podtrzymywać poczucie humoru – kształcić umiejętność dobrego porozumiewania się - stwarzać możliwość zaangażowania się osoby bezdomnej w realizowane zadanie.

Zasada piąta

Wspólne z osobą bezdomną planowanie zadań służących realizacji wyznaczonych celów.

Po etapie wsparcia emocjonalnego i pracy poznawczej nad zmianą wartościowania oraz wyznaczeniem celów długo- i krótkoterminowych należy zaplanować szczegółowo zadania, dzięki realizacji których zamiary zostaną osiągnięte. Podczas planowania realizacji zadań należy zwrócić uwagę na czas realizacji, jej koszty, podział obowiązków związanych z wykonywaniem zadania oraz ponoszenie odpowiedzialności za poszczególne etapy jego realizacji. Osoba bezdomna powinna być zaangażowana w realizację zadania i odpowiedzialna za nią na równi z wspierającą.

Poczucie zaangażowania w podjęte wyzwanie pozwala często bezdomnemu na odkrycie sensu życia, otrzymuje on informacje, że potrafi zrobić coś ważnego, pozytecznego, wzmacnia się poczucie wartości, co z kolei wyzwala chęć podejmowania kolejnych działań.

Nowy nurt w readaptacji osób bezdomnych

Grupy samopomocowe efektywną formą readaptacji bezdomnych.

Etapy rozwoju grupy samopomocowej:

1. W pierwszym etapie należy przeprowadzić **diagnozę potencjału rozwojowego osób bezdomnych**. Pozwoli ona wyselekcjonować osoby o najwyższym kapitale rozwojowym. Ludzie ci mają bowiem największe szanse na zmianę destrukcyjnych form przystosowania na pozytywne oraz na nabycie nowych umiejętności czy wzmocnienie posiadanych kompetencji niezbędnych w procesie pozytywnej adaptacji społecznej i zawodowej.

2. Drugi etap poświęcony jest **pracy terapeutycznej i readaptacyjnej z liderami grup samopomocowych** w celu wzmocnienia ich zasobów zarządzających oraz przygotowanie liderów do tworzenia sieci pomocy osobom bezdomnym.

3. Trzeci etap polega na **tworzeniu grup samopomocowych przez uprzednio przygotowanych do tego zadania liderów**.

Zalety grupy samopomocowej:

- równoległość relacji pomiędzy pomagającymi i doświadczającymi wsparcia
- ta sama osoba może być zarówno osobą pomagającą jak i otrzymującą wsparcie (elastyczność ról), nie ma zagrożenia nabycia wyuczonej bezradności
- wzajemne wsparcie osób doświadczających tych samych lub podobnych problemów
- wzajemne wsparcie w osiąganiu zamierzonych celów
- możliwość korzystania przez osoby bezdomne z doświadczeń tych, którzy wyszli z bezdomności (przystosowanych społecznie)
- wzajemne uczenie się poprzez modelowanie zachowań pożądaných.

Bibliografia:

- Babiarz R. (2001). Wartość pracy w życiu bezdomnych. *Roczniki Nauk Społecznych*, z. 2, s. 28-29.
- Bassuk E., Mickelson K., Bissell H., Perloff J. (2002). Role of kin and nonkin support in the mental health of low-income women. *American Journal of Orthopsychiatry*, nr 1, s. 39-49.

- Bittel J. (1997). Polskie prawo wobec problemu bezdomności. W: T. Kamieński (red.). *Roczniki Naukowe Caritas – Bezdomność*. Warszawa: PRO CARITATE, s. 86-102.
- Błazej E., Bartosz B. (1995). O doświadczaniu bezdomności. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Cekiera Cz. (1998). Bezdomni. W: Cz. Cekiera (red.). *Psychoprofilaktyka uzależnień oraz terapia i resocjalizacja osób uzależnionych*. Lublin: TN KUL, s. 231-243.
- Chwaszcz J. (2008). Osobowościowe i społeczne wyznaczniki funkcjonowania bezdomnych mężczyzn. Lublin: TN KUL.
- Crosier A. (2004). Homelessness, smoking and health. London: Health Development Agency.
- Dębski M., Olech P. (2005). Socjodemograficzny portret zbiorowości ludzi bezdomnych województwa pomorskiego. Raport z badań. W: POMOST. *O bezdomności bez lęku*. Gdańsk, s. 26-135.
- Dębski M., Stachura K. (red.). (2008). *Oblicza bezdomności*. Gdańsk: Uniwersytet Gdański
- Draine J., Salzer M., Culhane D., Hadley T. (2002). Role of social disadvantage in crime, joblessness, and homelessness among persons with serious mental illness. *Psychiatric Services*, nr 53, s. 565-573.
- Duracz-Walczak A. (1998). Bezdomność w Polsce, o ujednoczenie pojęć. *Polityka Społeczna*, nr 5-6.
- Ennett S., Bailey S., Federman E. (1999). Social network characteristics associated with risky behaviours among runaway and homeless youth. *Journal of Health and Social Behavior*, nr 1, s. 63-78.
- Florczak J. (1990). Bezdomni w Polsce. Działalność Towarzystwa Pomocy im. Adama Chmielowskiego. W: J. Kwaśniewski. (red.). *Zaradność społeczna*. Wrocław: Ossolineum, s. 63-73.
- Hartwell S. (2003). Deviance over the life course: The case of homeless substance abusers. *Substance Use & Misuse*, nr 3-6, s. 475-502.
- Heszen I., Sęk H. (2008). *Psychologia zdrowia*. Warszawa: PWN
- Hołyst B. (2002a). Alkohol jako czynnik ryzyka suicydalnego. W: B. Hołyst (red.). *Suicydologia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze: LexisNexis, s. 522-528.
- Hołyst B. (2002b). Suicydogenne aspekty bezdomności. W: B. Hołyst (red.). *Suicydologia*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze: LexisNexis, s. 529-536.
- Kamieński T. (1997). Wokół pojęcia bezdomności. W: T. Kamieński (red.). *Caritas – Bezdomność*. Warszawa: PRO CARITATE, s. 14-28.
- Kawczyńska-Butrym Z. (2003). Życie rodzinne w enklawach ubóstwa: wybrane zagadnienia. W: M. Kalinowski (red.). *Środowiska specjalnej troski*. Lublin: Polihymnia, s. 9-29.
- Kellett P., Moore J. (2003). Routes to home: Homelessness and home-making in contrasting societies. *Habitat International*, nr 1, s. 123-141.
- Koegel P., Burnam A. (1996). Problems in the assessment of mental illness among homeless: An empirical approach. W: M. J. Robertson, M. Greenblatt (red.). *Homelessness: The national perspective*. Boston: Plenum Press, s. 3-54.
- Kotlarska-Michalska A. (1998). Psychospołeczne aspekty bezdomności. W: J. Miluska (red.). *Psychologia rozwiązywania problemów społecznych*. Poznań, s. 239-260.
- Kulka B. (2003). Ludzie bezdomni – jak wspólnie możemy im pomóc. W: M. Kalinowski (red.). *Środowiska specjalnej troski*. Lublin: Polihymnia, s. 45-53.

- Link B., Phelan J., Bresnahan M., Stueve A., Pescosolido B. (1999). Public conceptions of mental illness: Labels, causes, dangerousness, and social distance. *American Journal of Public Health*, nr 9, s. 1328-1333.
- Pawłowska R., Jundziłł E. (2000). *Pedagogika człowieka samotnego*. Gdańsk: Wydawnictwo Uczelniane GWSH.
- Piekut-Brodzka D. (2000). *O bezdomnych i bezdomności*. Warszawa: Chrześcijańska Akademia Teologiczna.
- Przyemeński A. (1997). Geografia i skala zjawiska bezdomności w Polsce. W: T. Kamiński (red.). *Roczniki Naukowe Caritas – Bezdomność*. Warszawa: PRO CARITATE, s. 29-57.
- Przyemeński A. (2001). *Bezdomność jako kwestia społeczna w Polsce współczesnej*. Poznań: Wydawnictwo AE.
- Rabideau J., Toro P. (1997). Social and environmental predictors of adjustment in homeless children. *Journal of Prevention and Intervention in the Community*, nr 2, s. 1-17.
- Rafferty Y., Shinn M. (1991). The impact of homelessness on children. *American Psychologist*, nr 46, s. 1170-1179.
- Rew L. (2002). Relationships of sexual abuse, connectedness, and loneliness to perceived well-being in homeless youth. *Spec Pediatr Nurs*, nr 2, s. 51-63.
- Robertson M. (1992). The prevalence of mental disorder among homeless people. W: R. I. Jahiel (red.). *Homelessness: A prevention oriented approach*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, s. 57-86.
- Rosenhan D., Seligman M. (1994). *Psychopatologia*. Warszawa: PTP.
- Sadowski B., T. (2003). *Bezdomność w Polsce*. W: M. Kalinowski. (red.). *Środowiska specjalnej troski*. Lublin: Polihymnia, s. 39-44.
- Sęk H. (2003). *Zdrowie behawioralne*. W: J. Strelau (red.). *Psychologia*. T. 3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. Gdańsk: GWP, s. 533-553.
- Shinn M., Weitzman B., Stojanovic D., Knickman J., Jimenez L., Duchon L., James L., Krantz D. (1998). Predictors of homelessness among families in New York City: From shelter request to housing stability. *American Journal of Public Health*, nr 88, s. 1651-1657.
- Sidorowicz S. (1997). Psychospołeczne aspekty bezdomności. W: T. Kamiński (red.). *Caritas – Bezdomność*. Warszawa: PRO CARITATE, s. 103-118.
- Sołtysiak T. (1997). Powiązania bezdomności z zachowaniami patologicznymi. *Problemy Alkoholizmu*, nr 2-3, s. 13-15.
- Sosin M., Grossman S. (2003). The individual and beyond: A socio-rational choice model of service participation among homeless adults with substance abuse problems. *Substance Use & Misuse*, nr 3-6, s. 503-549.
- Studen S., Szuniewicz B., Szydłowska M. (2003). *Poczucie sensu życia u osób bezdomnych*. W: L. Dyczewski, T. Kowalewski, Z. Korzeba (red.). *Problemy ekonomiczne i społeczne bezrobocia*. Łomża: WSZIP, s. 145-162.
- Szałański J. (1978). *Resocjalizacja w zakładzie poprawczym*. Warszawa: WSiP.
- Szałański J. (1998). Mechanizmy psychologiczne wykolejenia przestępczego i resocjalizacji w świetle wyników dotychczasowych badań krajowych. W: J. Szałański (red.). *Wina – kara – nadzieja – przemiana. Materiały I Krajowego Sympozjum Penitencjarnego*. Kalisz: COSSW, s. 73-100.

- Śledzianowski J. (1997). Przyczyny bezdomności spowodowane dysfunkcjonalnością rodziny. W: T. Kamieński (red.). *Caritas – Bezdomność*. Warszawa: PRO CARITATE, s. 57-70.
- Toro P., Bellavia C., Daeschler C., Owens B., Wall D., Passero J., Thomas D. (1995). Distinguishing homelessness from poverty: A comparative study. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, nr 63, s. 280-289.
- Toro P., Warren M. (1999). Homelessness in the United States: Policy considerations. *Journal of Community Psychology*, nr 27, s. 119-136.
- Wu T., Serper M. (1999). Social support and psychopathology in homeless patients presenting for emergency psychiatric treatment. *Journal of Clinical Psychology*, nr 9, s. 1127-1133.
- Zlotnick C., Tam T., Robertson M. (2003). Disaffiliation, substance use, and exiting homelessness. *Substance Use & Misuse*, nr 3-6, s. 577-599.